

SZÍNHÁZ

CSEHOV: VÁNYA BÁCSI

A Szegedi Nemzeti Színház az évad végére tartogatta idei legjobb előadását. Csehov-dramát látni mindig ünnepi alkalom, a *Ványa bácsi* meg egyenesen ritka ünnep rendezőnek, színésznek, nézőnek egyaránt. A rendező vizsgázik vele, mert nagy előadások emlékével kell megküzdenie, a színész belátható időn belül el nem avuló nagy gondolatoknak adhatja át magát, s olyan sokértelmű szöveget mondhat, olyan emelt helyzeteket élhet, olyan motivált embereket teremthet, melyek tehetsége legjobb szintjére kényszerítik. A néző pedig... nos, a néző belefedekezhet a játékba, s míg azt hiszi, Asztrovért lelkesedik, Szónya sorsán érez részvétet és Ványa bácsin rendül meg, saját életét, keserűségét, egész létezése szépségét és fájalmát élvezzi.

A legtöbbet Lendvay Ferenc rendező kockáztatott. A rossz konvenciókkal is veszélyes szembeszállni, a jó konvenciókkal meg még nehezebb. A Csehov-előadásoknak kialakult formanyelve van, amelyet a szerző aktív közreműködésével századunk egyik legnagyobb rendezője, Sztanyiszlavszkij hozott létre. Finom, halk hangszerezés, nagy csendek, a századvégi orosz élet lassú tempóját idéző ritmus, pasz-tellszínnek, a cselekmény háttérbe, a hangulat előtérbe állítása, sóhajtás, álom, idill — ezek jellemezték jó ötven-hatvan éven át a Csehov-darabokat. És milyen előadások! Hisz ebben a stílusban századunk szinte minden nagy színésze próbára tette magát valamelyik darabban. Sokszor kicserélődött szereposztással, egymást váltó generációkkal, de a Művész Színház ma is őrzi ezt az eredeti felfogást. S ha valaha vitatták is, mára ez az értelmezés, ez a felfogás, stílus, rendezés része az egyetemes színházkultúrának, megmászhatatlan és befejezett tény, kétségbevonhatatlan remeklés. S éppen azért, mert befejezett, mert végleges üzenethez kötődött, az elmúlt húsz évben sok másféle kísérletről is hallottunk, ahogy a Csehov-darabok új és új jelentést nyertek a változó időben. Szélső pontnak talán a burkleszkstílus látszik vagy az abszurd színház elmélete, amely Csehovot említi ősei között. Lendvay elkerülte ezeket a szélsőséges interpretációkat, de abba se nyugodott bele, hogy az előadás múzeumi jellegű legyen, vagy beleolvadjon a naturalista színpad mindent egyformára szűrítő rutinjába. Abból indulhatott ki, hogy a Ványa bácsi főbb gondolatai nemcsak a századvég Oroszországra jellemzőek, hanem ijesztő mechanizmusként megismétlődnek fejlettebb struktúrákban is. Csakhogy ami a régi orosz életben fátum volt, abba ma már nem lehet beletörődni. Ma már lázad és lázít a Ványa bácsi a vidékiség ellen, a nyárspolgáriság ellen, az önzés ellen, s főként a társadalmi kontraszelekciónak ellen. Ingerülten és türelmetlenül lázad. S ez a lázadás és ingerültség hatott ki a rendezés stílusára is. Nem hiszem, hogy Csehov-darabot csak úgy lehetne játszani, ahogy Lendvay Ferenc megrendezte, de bizonyos vagyok abban, hogy ebben a felfogásban indokolt és lehetséges játszani.

Bizonyítéknak itt az előadás. Ideges, feszült, ingerült előadás. Nagy Attila — Asztrov — már az első pillanatban feszültségeket kelt szaggatott járkálásával, a játék ritmusa kibillent, szokatlan helyre kerülnek a hangsúlyok, feszültség támad

szöveg és gesztus között, Bicskey Károly — Ványa bácsi — a szituációhoz képest túlzott indulattal jellemzi Szerebjákovot, hogy ez az indulat egyre fokozódjon egész a III. felvonás nagy robbanásáig, amiután Margittay Ági — Szónya — vizsgáló szavai már nem tudják feloldani a szavakon túli üzenetet: nem szabad, nem lehet beletörödni. Sosem lehetett beletörödni, de ma, és itt, végképp elviselhetetlen ez az élet. Ezért indulatos ez az előadás.

A Lendvay-féle értelmezés középpontja Bicskey Károly nagyszerű alakítása. Teljes szakítás ez a sablonnal, de több is annál. Átértelmezés. Ványa bácsi nem a beletörődő tőrés áldozata, hanem a létezés tragédiájára döbbenő vergődő ember, akit a mindennapok keresztfájára szögez az élet, földre fektetett Krisztus, aki — mert mást nem tehet — magára veszi a világ bűneit. Bicskey csupa fájó idegvégződés, csupa indulat, legjellemzőbb gesztusai a magasvérnyomásos ember reflexei, ahogy a homlokát nyomkodja, tankóját masszírozza. Minden szavát átfűti a személyes üzenet, egyénisége felolvad a színpadi figurában, saját művészi sorsának vergődésével játssza el a mai Ványa bácsit, azt, aki csak beletörni tud, beletörödni nem.

Anélkül, hogy a felsorolás egyben valamiféle rangsor is lenne, mindjárt utána Margittay Ágiról kell szólnunk, mert ő volt az előadás meglepetése. Szónya szerepe szövege szerint eltörpül a nagy férfiszerepek mellett, ő azonban egyenrangúvá tudott felnőni. Régen láttunk színésznőt, aki az érzelmek ilyen széles skáláján tudott volna játszani. Kitérései és hallgatása tele fájdalommal, tekintete örömmel, büszkességgel, egész lénye szerelemmel és alázattal. Nem színésznő, maga Szónya szenvedett előttünk a színészi mesterség olyan fokán, mikor a mesterség eszközei láthatatlanná válnak amögött, amit megjelenítenek.

Nagy Attila viszont nem okozott meglepetést. Pontosan azt a nagyformátumú alakítást kaptuk tőle, amit vártunk. Már sokszor megfigyelhettük, hogy ez a kitűnő színész tulajdonképpen az alkata ellen játszik. Kétméteres testmagasság, szép hang, elegáns megjelenés — ennyi testi adottság elegendő lenne Asztrov egysíkú megjelenítéséhez. Nagy Attila azonban tudja, hogy ha csak ezek az adottságai érvényesülnek, akkor a jellem elveszíti motiváltságát, és sematikus, hősi figurává válik. Nagy intellektuális erőfeszítéssel, a szöveg tökéletes értelmezésével ő olyan Asztrovot tudott formálni, aki a legkülönb ember a környezetében, messzebbre lát, többet tud, többre hivatott, de akit éppúgy eltorzít a környező élet, mint a többieket.

A negyedik kitűnő alakítás Bányörgyi Károly munkája. Egyetlen szavával, egyetlen gesztusával se „leplezi le” Szerebjákovot, ezt a leleplezést — nagyon helyesen — a szituációkra bízta. Finom iróniával, eleganciával, franciásan affektáló beszédmódjával több mint ellenszenves; félelmetes.

Az előadás egyetlen gyöngye pontja Moór Mariann Jelenája. Nagyon szép, s ez ebben a szerepben elengedhetetlen. Stílusa azonban elűt a többiekétől. Hiányzik belőle az ideges feszültség s az érzéki vonás. Nem mindig fogja fel a szöveg többértelműségét, s ezért játéka meglehetősen színtelen.

A többiek, Máriáss József, Bányász Ilona és Kassai László jól illeszkedtek be a rendezői elképzelésbe, és segítettek megteremteni az előadás hangulati egységét.

Kár, hogy a színpad berendezése meglehetősen szedett-vedett, Gombár Judit jelmezei pedig fantáziátlanok voltak. A díszleteknek se ártott volna a gondosabb megmunkálás.

Az eddig elmondottak summája nyilvánvaló. A korszerű értelmezés és a kitűnő színészi játék együtt nagy előadást eredményezett. A Csehov-darab ünnepi alkalma megmutatta, hogy a közönség tetszésének kiszolgáltatót színház és színészek milyen teljesítményre képesek. A mai közizlés mellett ez a színház és ezek a színészek csak képességük alsó határát tudják nyújtani. Értéküket azonban ezek az ünnepi alkalmak, ezek a nagy erőfeszítések, ezek a ritka pillanatok fejezik ki hűségesen. Nekik is, magunknak is minél több hasonlót kívánunk.

BÁRDOS PÁL